

KARŞILAŞMA, ATIŞMA VE DEYİŞME KAVRAMLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER VE FEYMANÎ'DEN ÖRNEKLER*

Dr. Doğan KAYA

Âşık tarzı şiir geleneği içinde karşılaşmalar, mümtaz bir yere sahiptir. Aslında, kişilerin birbiriyle manzum olarak söyleşmesi, Türklerde çok eskilere dayanır. İnsanlar, evde birlikte iş yaparken, tarlada çalışırken, yolda karşılaştıklarında yahut düğünlerde gruplar halinde veya ferdi olarak manzum sözler söyleyerek meramlarını, durumlarını ve duygularını dile getirirler. Bazen da kişilerin birbiriyle kaynaşmasını ve eğlenmesini sağlayıcı nitelikte mizahi tarzda birbirlerini yoklarlar. Ülkemizde Karadeniz'de, halk sanatçıları temeli daha ziyade mani esasına dayalı *karşıberi* yahut *atma türkü* söyleyerek halkı eğlendirirler. Âşıklar da yaptıkları karşılaşmalarla aynı fonksiyonu icra ederler.

Âşıklar, karşılaşmalarını belli bir sistem içinde gerçekleştirirler. Bunlar Umay Günay tarafından şöyle tasnif edilmiştir:

1. Hoşlama-merhabalaşma
2. Hatırlatma- canlandırma
3. Tekellüm

a. Serbest konulu tekellüm

b. Öğütleme

c. Bağlama-muamma

d. Sicilleme

e. Yalanlama

f. Taşlama-takılma

g. Tüketmece-daraltma

h. Uğurlama-medhiye

Herhangi bir karşılaşmanın bu silsile içinde cereyan etmesi mecburiyeti yoktur. Kaldı ki, bunların içinde *sicilleme* ve *yalanlama* örnekleri pek az âşık tarafından ortaya konulmuştur. Sözgelisi; Âşık Şenlik'in Arpaçay'ın İğnezor köyünden olan Âşık Mustafa'ya söyleyip onu cevapsız bıraktığı sicillemesi¹, Tokatlı Püryanî-Murat Çobanoğlu'nun yalanlamaları², binlerce örnek içinde

* Yayımlandığı yer: *Folklor/Edebiyat*, S. 20, Ankara, 1999/4, s. 131-140.

¹ Ahmet CEFEROĞLU, *Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar*, İst., 1942, s. 79-81 / Hasan KARTARI, *Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları*, Ank., 1977, s. 37-41. / Ensar ASLAN, *Çıldırli Âşık Şenlik-Hayati Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Ank., 1975, s. 90-91

² Doğan KAYA, "Âşık Püryanî'nin Karşılaşmaları", *TFA*, Ank., 1989, s. 66-68.

zikredebileceğimiz yegâne örneklerdir. Diğer taraftan bu tasnif içinde yer almayan ve hemen her âşığın icra edemediği *dudakdeğmez (lebdeğmez)* tarzı da kendisini güçlü göstermek isteyen âşıkların zaman zaman başvurduğu usullerden biridir.

Karşılaşma terimi ile *deyişme* ve *atışma* terimleri, konuyla ilgili eserlerde genellikle birbirine karıştırılmıştır. Terimlerin anlamları, aşağı yukarı birbirine yakın ifadelerle karşılandığı için mesele girift hale gelmiştir. Biz asıl hükmümüze geçmeden önce, sözünü ettiğimiz terimlerle ilgili olarak birkaç tanıma göz atalım.

Atışma/ Atışmak:

Karşılıklı şiir söylemek ve okumak. Müşaare.³

Âşıkların saz eşliğinde karşılıklı şiir söylemesi.⁴

Türk halk edebiyatında, âşıkların verilen bir ayağa uygun olarak aralarında yaptıkları sazlı-sözlü yarışma.⁵

Saz şairlerinin karşılıklı olarak belli bir ayak üzerinde şiirle söyleşmeleridir.⁶

Âşıkların, belli geleneksel kurallara uyarak kendi aralarında düzenledikleri sazlı-sözlü yarışma.⁷

Saz şairlerinin tartışmalı karşılaşmaları.⁸

Âşıkların dinleyenler karşısında, deyişme sırasında birbirini iğneleyici fakat mizah çerçevesi içinde söyleşmeleridir.⁹

Karşılaşma:

Saz şairlerinin imtihan olması, yarışması.¹⁰

Âşıkların, bilirkişiler önünde veya seyirciler karşısında sazlı sözlü diyaloglarla karşılaşmasıdır.¹¹

³ TDEA, C. I, İst., 1977, s. 224.

⁴ Ana Britannica, C. III, s. 277.

⁵ Dictionnaire Larousse-Ansiklopedik Sözlük, İst., 1994, s. 222.

⁶ Millî Eğitim Bakanlığı-Komisyon, Örnekleriyle Türkçe Sözlük, C. I, Ank., 1995, s. 176.

⁷ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. II, İst., s. 978-979.

⁸ Meydan Larousse, C.II, s. 266.

⁹ Mehmet YARDIMCI, *Başlangıçtan Günümüze Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri*, Ank., 1999, s. 192.

¹⁰ Hikmet DIZDAROĞLU, *Halk Şiirinde Türler*, Ank., 1969, s. 33.

¹¹ Şükrü ELÇİN, *Deyişmeler-Karşılaşmalar, Türk Dünyası El Kitabı*, C. III, Ank., 1992, s. 304.

Deyişme:

Âşıkların karşılıklı münazara (aynı ayak/kafiyede) şiir söylemesi, eski dille müşaaresi.¹²

Âşıkların karşılıklı olarak şiir söylemeleri.¹³

Halk Şairlerinin aynı uyağı kullanıp birbirlerini yanıtlayarak karşılıklı şiir söylemeleridir.¹⁴

Saz şairlerinin, yarışma niteliği taşımayan, karşılıklı şiir söylemeleri.¹⁵

Görüldüğü gibi, terimler neredeyse aynı sözlerle tanımlanmaya çalışılmıştır. Halbuki bunlar, küçük farklarla birbirinden ayrılmaktadır. Her şeyden önce şunu söyleyelim ki, *karşılaşma* genel isimdir. Eskiler bunu *tekellüm* sözü ile karşılıyorlardı. Âşık Edebiyatında *karşılaşma* terimi, genel bir kavramdır. *En az iki âşığın irticali olarak durumlarını, düşüncelerini, bilgi ve tecrübelerini sergilemek, dinleyenleri eğlendirmek veya birbirlerine üstünlük sağlamak için belirli kurallar çerçevesinde manzum olarak söyleşmeleridir.*

Âşıkların soru-cevap usulüyle, dar ayakla yahut çift kafiyeli ayakla birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışmaları ise karşılaşmanın bir başka cephesini gösterir. Âşıklar, böylelikle, bir bakıma rakiplerini imtihan ederler. İşte bu yönüyle karşılaşma daha özel bir durum arz eder ve atışma ile deyişmeden ayrılır. Bu konuda; "Âşıkların rakibine üstün gelmek için soru-cevaplı tarzı seçmesi yahut dar ayakla onu mat etmenin yollarını aramasıdır."¹⁶ diyen Mehmet Yardımcı, isabetli bir tespitte bulunur. Gerçekten de karşılaşma denildiğinde, âşıkların şu veya bu usule başvurarak rakiplerine üstün gelme gayreti akla gelir.

Gerçi *atışma* için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Yani atışmada da âşıklar söz oyunları ile rakibinden üstün gözükmeye çalışır, ancak atışmada galip gelme, mat etme söz konusu değildir. Bir kere, seyirciyi eğlendirme amacı güdüldüğünden dar ayak kullanılmaz. Rakip, seyirciye hoş gelecek çarpıcı ve mizahi sözlerle, alaycı ifadelerle ve tuhaf benzetmelerle seyirci karşısında küçük düşürülmek istenir. Kısacası rakibe laf atılır, onun birtakım kusur ve zaaflarından istifade edilerek kızdırılmaya çalışılır. Karadeniz yöresinde gördüğümüz *türkü atma*, âşıklar arasında yerini *atışmaya* bırakır. Bu yönüyle atışma, genel anlamda, her ne kadar bir karşılaşma çeşidi ise de mat etme-galip gelme esasına dayalı olan sözünü ettiğimiz karşılaşmadan ayrılır.

¹² *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. II, İst., 1977, s. 284.

¹³ Arslan TEKİN, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, İst., 1995, s. 172.

¹⁴ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. VI, İst., s. 3118.

¹⁵ Hikmet DİZDAROĞLU, a. g. e., s. 33.

¹⁶ Mehmet YARDIMCI, *Başlangıçtan Günümüze Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri*, Ank., 1998, s. 174.

Bunun yanında *deyişmenin* de bir karşılaşma çeşidi olduğunu söyleyelim, ama deyişme alt başlık olarak karşılaşmadan ayrılır. Deyişme, iki veya daha fazla âşığın herhangi bir konuda manzum olarak söyleşmeleridir. Şöyleki, deyişmede ne galip gelme ne de rakibe takılma, laf atma vardır. Deyişmede, verilen bir ayakla yahut âşıklardan birinin açacağı ayakla, duyguların, kanaatlerin, kabullerin, inançların, tavırların hülasa pek çok hasletlerin ortaya konulması söz konusudur. Yukarıdaki tasnifte adından söz ettiğimiz merhabalaşma, hatırlatma, serbest konulu tekellüm ve öğütleme gibi pratikler hep deyişme içinde mütalaa edilir.

Özetleyecek olursak; karşılaşmada *mat etme*, atışmada *eğlendirme*, deyişmede ise *sohbet* esastır.

Âşık karşılaşmalarına ait elimizde yüzlerce, binlerce örnek vardır. Bu konuda M. Adil Özder'in, Feyzi Halıcı'nın ve Nâzım İrfan Tanrikulu'nun eserlerine bakıldığında âşık edebiyatının en nadide karşılaşma örnekleri görülebilir.¹⁷ Biz burada bunları tekrar etmek yerine bir vesile ile edebiyatımıza yeni örnekler kazandırmayı amaçlıyoruz. Yüzyılımızın önde gelen âşıklarından Adanalı Âşık Osman Feymanî'nin lutfedip gönderdiği karşılaşmaları burada kaydetmek istiyoruz.

ATIŞMA

Atışma yapan âşıklar: Fidanî (Osman Özfidan, 1934, İmamoğlu /Adana) -
Feymanî (Osman Taşkaya, 1942, Azaplı köyü-Kadirli / Osmaniye)

Atışmanın yapıldığı yer. Kozan

Tarih: 1983

Fidanî

Şaşkın düşünceli gezer bu âşık
Delilerle sıkı arası vardır
Bazı yiğit olur bazı dolaşık
Bunun eğlencede firesi vardır

Feymanî

Sen bizi mestane diye kınama
Gülüp oynamanın sırası vardır
Aşk beni âleme etti sinema
Elimin yüzümün karası vardır

Göllerde sulanır dağda yayılır
Zayıflamış kemikleri sayılır
Sıkışınca hemen düşer bayılır

¹⁷ M. Adil ÖZDER, *Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları*, Bursa, 1965. / Feyzi HALICI, *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri-Güldeste*, Ank., 1992. / Nâzım İrfan TANRIKULU, *Âşıklar Divanı*, İst., 1998.

Şu bizim âşığın sarası vardır

Feymanî

Çile ile dert binasın öreriz
Biz bu sırra sabır ile ereriz
Cezbe-i Rahman'a aşkla gireriz
Âşıklığın bir de burası vardır

Fidanî

Bu gidişle bunun halleri harap
Sonunda örülür başına çorap
Sağ elinde rakı solunda şarap
Bir de ceplerinde birası vardır

Feymanî

Ben dersimi aldım pirden pederden
Özümü sakındım günahtan şerden
Biz şarabı içtik dest-i Hayder'den
O şarabın başka şiresi vardır

Fidanî

Âşıklar sık dokur ince eğirir
Bazı efkârlanır çalar çağırır
Bazı suskun gezer bazı bağırır
Bazı yiğitlenir narası vardır

Feymanî

Âşıklar hassastır gönül işinde
Mecnun'dur dolanır Leylâ peşinde
Bazı viranede bazı gülşende
Âşıklığın böyle töresi vardır

Fidanî

Arifler işini koymaz yarına
Gayrı meyil etmez dünya varına
FİDANÎ de sevdiğinin uğruna
Öz canını kurban veresi vardır

Feymanî

FEYMANÎ bu meydan zordur durulmaz
Gece gündüz yük taşır da yorulmaz
Can alırlar baş keserler sorulmaz
Bu menzilin böylü kirası vardır

DEYİŞME

Atışma yapan âşıklar: Murat (Murat Yıldız, 1921, Karahanlı köyü-Arpaçay / Kars) - Feymanî – Hasretî (Sadi Deđer, 1929, İncesu köyü/ Kars)

Atışmanın yapıldığı yer. Kars

Tarih: 26.8.1991

Murat

Aziz konaklarım meslekdaŐlarım
Hoş kelim eyliyek muhabbet olsun
Hasretin çektiđim can kardaŐlarım
Bu gece sizinle söz sohbet olsun

Feymanî

Kısmet bizi bu diyara getirdi
Canım cananıma emanet olsun
Gurbet de sıla da âŐıklara bir
Yeter ki gönülde sahavet olsun

Hasretî

Misafire hizmet rıza-yı Hak'tır
Sofra-yı Halil'den bereket olsun
Duası kutsaldır lutfu mutlaktır
Azmi celâlınden hidayet olsun

Murat

Meclis kurup gönül eğlemek lâzım
Misafire hürmet eylemek lâzım
Hadisten vaizden söylemek lâzım
Söz mecazi değil hakikat olsun

Feymanî

Kemalat göstermez bizim demimiz
AŐkın belâsıdır derde emimiz
Sevda ummanında battı gemimiz
Kem talihim dosta Őikâyet olsun

Hasretî

Penah-ı didara eyledik azim
İrfan-ı kâmile öğüt ne lâzım
Hülus-ı kalp ile budur niyazım
İnsanda sadakat bidayet olsun

Murat

KARAHANLI MURAT ömür meddeti
 Gün be gün çekmişem cevri zahmeti
 Usta Feymanî'yle Âşık Hasretî
 Yârâna ahbaba malumat olsun

Feymanî

Karahanlı Murat Şenlik yolunda
 Sümmanîlik Hasretî'nin halinde
 Üstadlar cenginin galmagalında
 FEYMANÎ'nin işi marifet olsun

Hasretî

HASRETÎ'yim günlerimi sayarım
 Canı dost yoluna rehin koyarım
 Asılzadelere boyun eğerim
 Yeter ki kelamı kemalat olsun

* * *

KARŞILAŞMA

Atışma yapan âşıklar: Feymanî - Halil Karabulut (1926, Kadirli / Osmaniye)

Atışmanın yapıldığı yer. Kozan

Tarih: 1983

Feymanî, Halil Karabulut'un;

*Güneş bir atom küresi
 Tükenmez ömür süresi
 Patladıkça her zerresi
 Kendi kendin yeniliyor*

ifadelerinden ilham alarak ona birtakım sorular yöneltir. Böylelikle yaşayan iki güzide âşığımız, edebiyatımıza güzel bir karşılaşma örneği kazandırırılar.

Feymanî

Halil Karabulut cevap veresin
 Sence bu tabiat neden var oldu
 Her varlık kendini yeniler dersin
 Öyleyse kâinat neden var oldu

Bir yaratık vardı ismi dev idi
 Ömür verdi onun ömrün kim yedi
 Dinazor kendini yenilemedi
 Yok eyleyen afat neden var oldu

Halil Karabulut

Ey Feymanî dinle sözümün cem'in
 Yoktan doğdu bu tabiat bilesin
 "Kün" dedi var etti Rabbü'l-âlemîn
 Vücut buldu tüm kâinat bilesin

Dev dinazor masalını kaldır at
 Müspet ilimlerle kafanı donat
 Ölü elbet bulmaz yeniden hayat
 Hak'tan gelir her bir afat bilesin

Şu küçük varlığı düşünerek gel de
Kül gibi savrulur en hafif yelde
İsmi cismi bilinmezken ezelde
Şu beyaz haşarat neden var oldu

Yükü yok cismi yok ne arada ek
Nasıl durur nedir ondaki direk
Yağmur buhar desek şimşek fen desek
Buluttaki hayat neden var oldu

Ağustos böceği nasıl değişim
Sesinden hız alır yaşar her mevsim
Üç mevsim yok edip var eyleyen kim
Sayısız mahlukat neden var oldu

Adem maymundan mı etti tekâmül
Bu sence bilimse bu mantığa gül
Neden tekrar hayat bulmaz yanan kül
Hayattaki memat neden var oldu

Neden beşken oldu yıldıza resim
Güneş atom dersin atom ne cisim
Her varlığın şeceresi her isim
Okuduğun lügat neden var oldu

Ayet var emirsiz uçamaz sinek
Görünmez rüzgâra ne oldu binek
Halıkü'l-Settar'a biraz değinek
İns ve cin hayvanat neden var oldu

Düşün de cevap ver inceden ince
Varlık-yokluk her şey ilim mi sence
Diyorsun ki bunlar akıl-düşünce
Keramet-mucizat neden var oldu

İnsanın lisanı ayar mihengi
Rüzgârdaki uğultunun ahengi
Gülün hoş kokusu çiçeğin rengi
Meyvedeki bu tat neden var oldu

Duman gibi sürüklenen her yelde
Bir mahlûktan bahsetmişsin gazelde
Beyaz sinek vardı evvel ezelde
Yeni değil o haşarat bilesin

Yükü yok cismi yok dua olmuştur
Süphaneke arşa direk durmuştur
Hava arzın her yanına dolmuştur
Mümkün değil onsuz hayat bilesin

Ağustos böceği verilmiş isim
Onun ömrü taktir oldu bir mevsim
Kanun-ı kadîmdir bütün değişim
Ona uyar her mahlukat bilesin

Ceddiniz topraktan etti tekâmül
Maymun diyenlere ben de sen de gül
Toprağa karışır toprak olur kül
Aslına dönüşür memat bilesin

Yıldız bir küredir görüntü resim
Atom kuvvet yüklü en küçük cisim
Adem her nesneye verdi bir isim
Ondan doğdu bütün lügat bilesin

Evet izin ile uçar her sinek
Sultan Süleyman'a yol oldu binek
Allah murat etti kendin bildirmek
Tecellidir bu zuhurat bilesin

Zahir-batın her bilgiyi ilim bil
Akıl her müşkili halleder değil
Keramet-mucizat denilen fiil
İnsanüstü bir hadisat bilesin

İnsanın ölçüsü sözdür haklıdır
Hep nebatlar birbirinden farklıdır
Renk-koku-tat dört unsurda saklıdır
Bunlar hep ilahi sanat bilesin

FEYMANÎ zelzele sancı ya bedel
En sonunda kimi alacak ecel
Yüz suhuf üç kitap Kur'an'dan evvel
İncil, Zebur, Tevrat neden var oldu

HALİL der ki emrin tebliğ için Rab
Evvel suhuflarla eyledi hitab
Mukaddes kanundur en son dört kitab
Kur'an İncil Zebur Tevrat bilesin